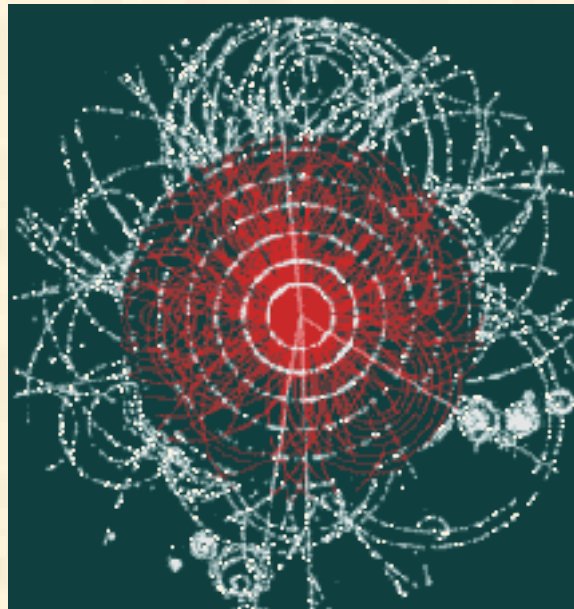

Odkrywanie nowej cząstki elementarnej

Grzegorz Brona

Zakład Cząstek i Oddziaływań Fundamentalnych,
Uniwersytet Warszawski

25.09.2005 – IX Festiwal Nauki

Wszystkie obiekty charakteryzujemy odnosząc się do ich cech...

- Czerwony
- Prędkość maksymalna: 180 km/h
- Brak skrzydeł

- Zielony
- Prędkość maksymalna: 680 km/h
- Posiada skrzydła

Czym różnią się od siebie cząstki elementarne?

Ładunkiem

oraz

Masą

- dodatni, $1,67 \cdot 10^{-27}$ kg → **proton**
- ujemny, $9,11 \cdot 10^{-31}$ kg → **elektron**
- brak, $1,67 \cdot 10^{-27}$ kg → **neutron**

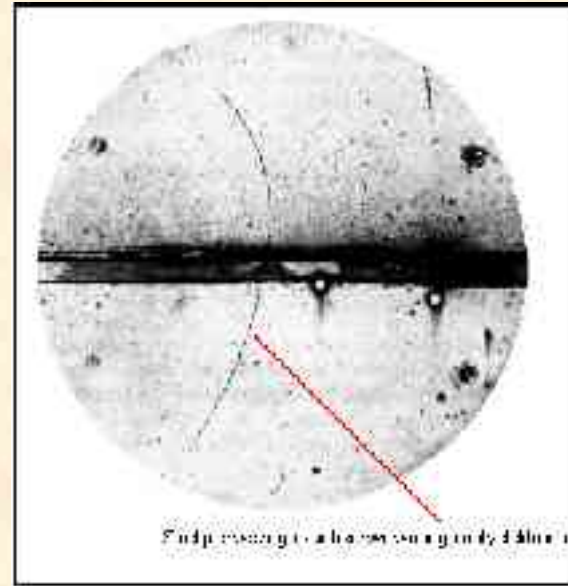
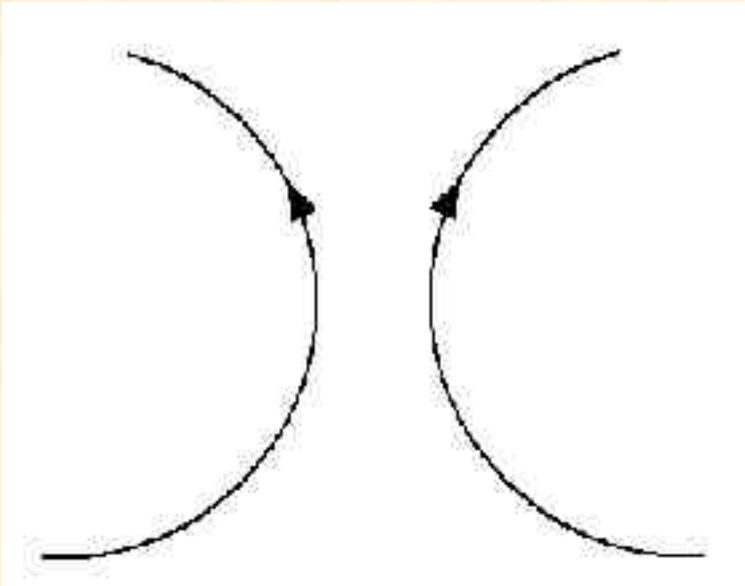
Oraz mnóstwem innych mniej istotnych cech:
spin, liczby leptonowe, liczby barionowe, dziwność,
powab, piękno itd. itp. → pomijamy w rozważaniach

Jak zmierzyć ładunek?

Jeśli cząstka przemieszcza się z prędkością $\mathbf{v}$ w polu magnetycznym o indukcji $\mathbf{B}$ i przemieszczenie to jest prostopadłe do linii pola to na cząstkę działa siła:

$$F_{mag} = qvB$$

← ładunek

Jak zmierzyć masę?

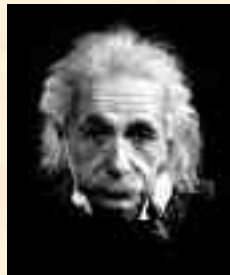
Aby zmierzyć masę musimy zmierzyć **energię** oraz **pęd** cząstki.

Wzory z gimnazjum

$$E_k = \frac{mv^2}{2} \longrightarrow m = \frac{p^2}{2E_k}$$

$p = mv$

W ogólnym (relatywistycznym) przypadku, wzory są inne, ale zasada jest ta sama

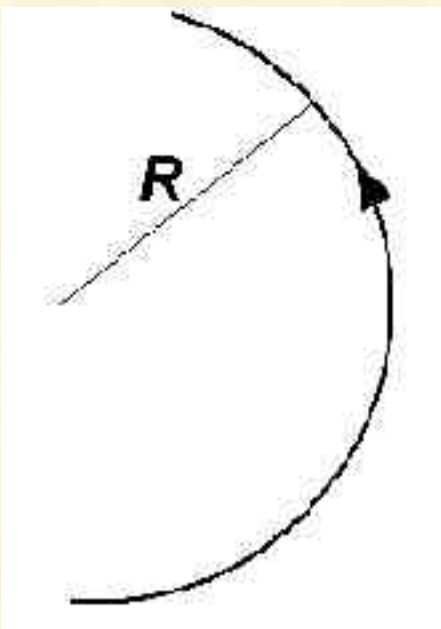

$$m = \sqrt{E^2 - p^2}$$

No ale jak zmierzyć pęd?

Użyjmy jeszcze raz pola magnetycznego i wiedzy z gimnazjum:

$$F_{mag} = qvB \quad + \quad F_{doś} = \frac{mv^2}{R} \quad \longrightarrow \quad p = qBR$$

B znamy – parametr magnesu
 R – mierzymy w doświadczeniu
 q – +1 lub -1

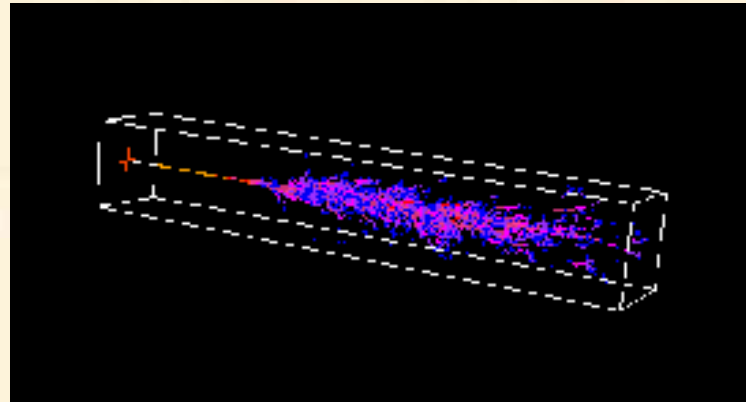
Zmierzyliśmy więc **pęd !!!**

No a co z energią?

Kilka metod pomiaru:

promieniowanie Czerenkowa – naładowana cząstka elementarna poruszająca się w ośrodku szybciej niż wynosi prędkość światła w tym ośrodku emituje specyficzne promieniowanie – jego kierunek zależy od prędkości cząstki, a prędkość zależy od energii (**bingo!**)

pomiar przy użyciu tzw. kalorymetrów – naładowana cząstka elementarna poruszająca się w ośrodku oddziałuje z jego atomami produkując wtórne cząstki. Wtórne cząstki przejmują część energii pierwotnej cząstki i mogą ponownie oddziaływać z atomami ośrodka produkując kolejne pokolenie wtórnych cząstek. Rozwija się kaskada, której zasięg i wielkość związana jest z energią pierwotnej cząstki.

Chwila a co z torem cząstki, jak go zmierzyć?

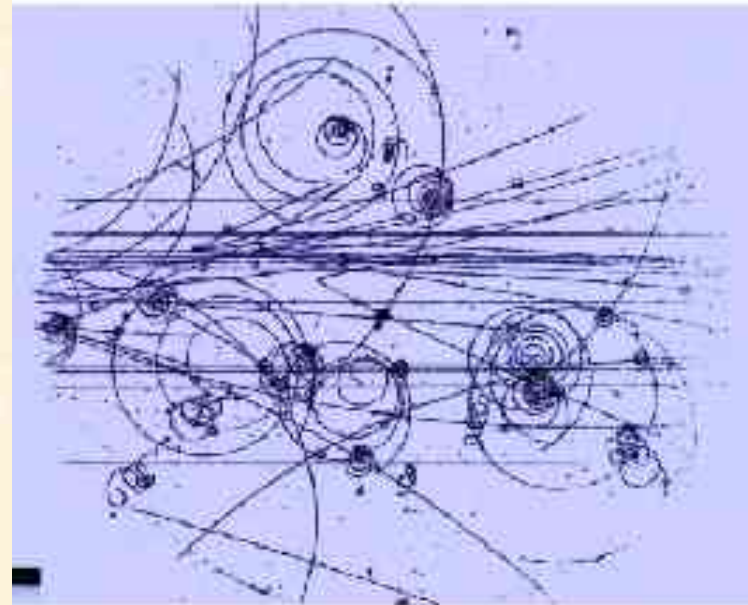
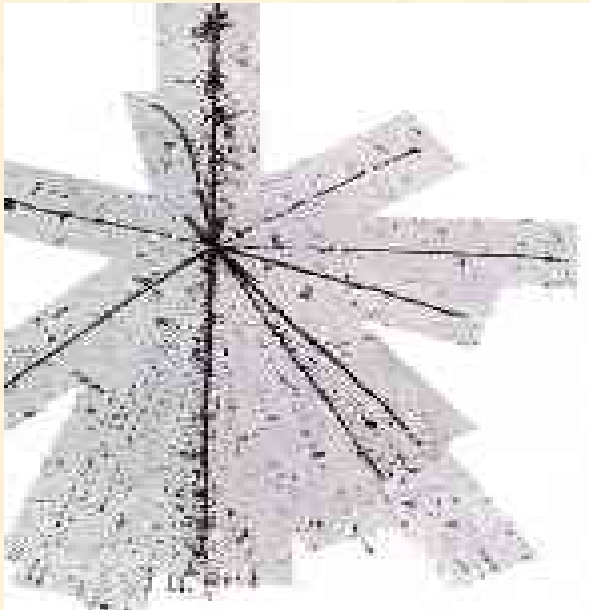
Użyjmy detektorów śladowych:

emulsja fotograficzna:

cząstka przechodząca przez emulsję zostawia ślad widoczny po wywołaniu

komora pęcherzykowa:

cząstka przechodząca przez przegrzaną ciecz powoduje powstanie pęcherzyków wzdłuż jej toru

Kolejne detektory śladowe:

Licznik Geigera-Mueller:

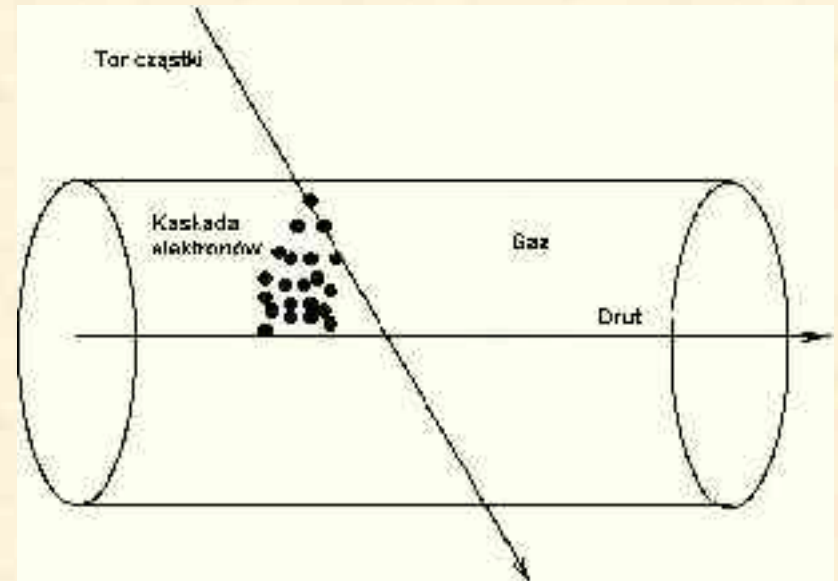
cząstka przechodząca przez gaz powoduje jego jonizację. Powstałe wolne elektrony płyną w kierunku drutu na którym utrzymywany jest potencjał dodatni

Komory drutowe:

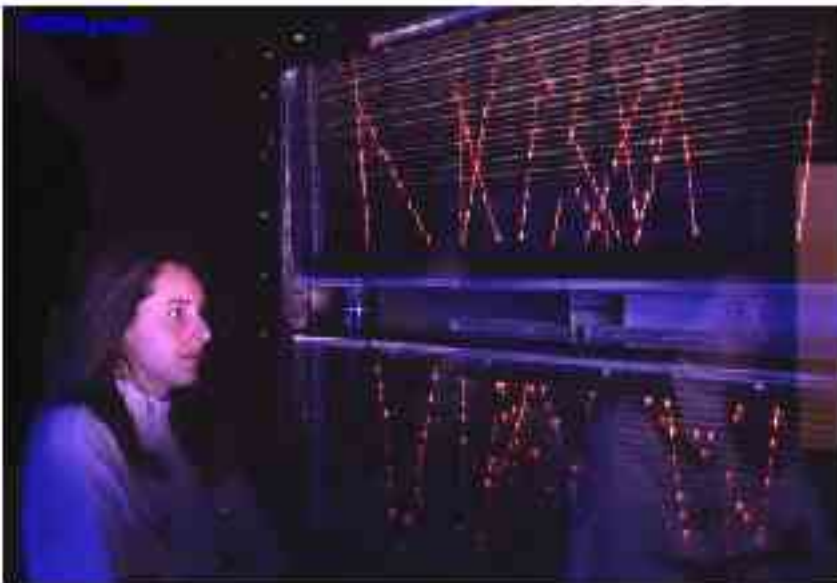
wykorzystują wiele drutów

Detektory iskrowe:

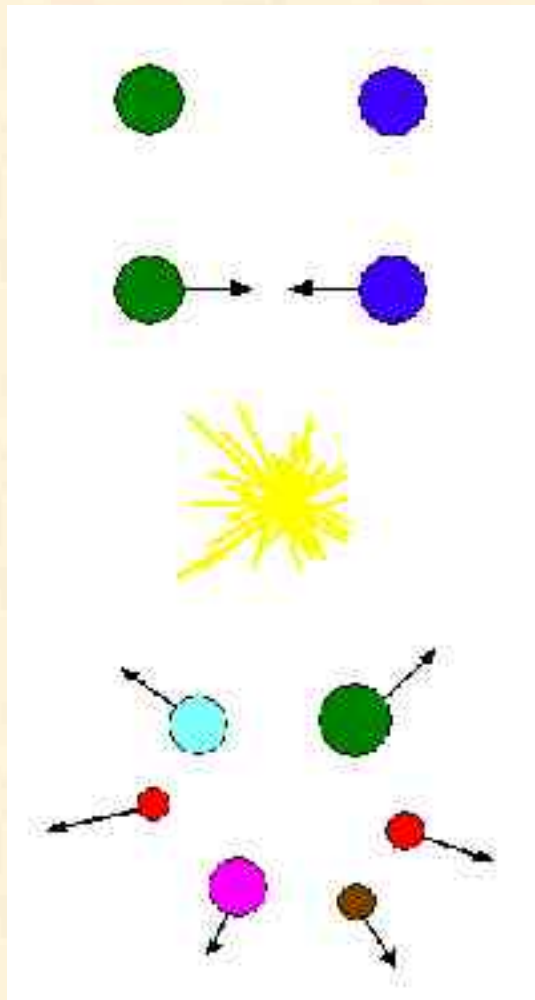
obserwacja wyładowań między naładowanymi przeciwnie płytkami

Za skonstruowanie komory wielodrutowej Georges Charpak – **Polak** z pochodzenia – otrzymał w 1992 Nobla

A skąd wziąć nową cząstkę elementarną?

Bierzemy dwie znane nam cząstki (np. elektrony)

Rozpędzamy je do dużych prędkości

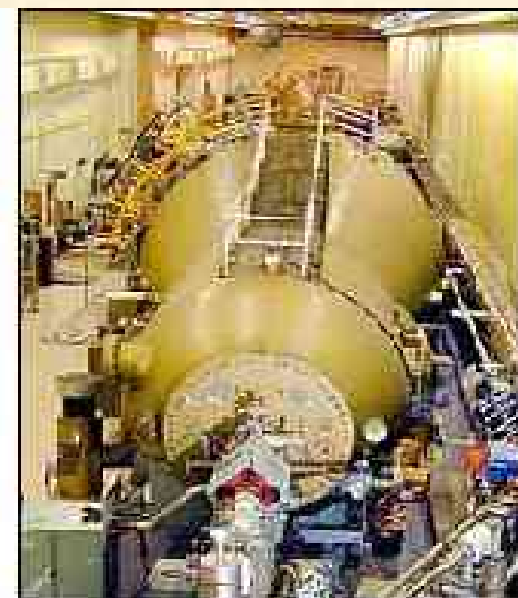
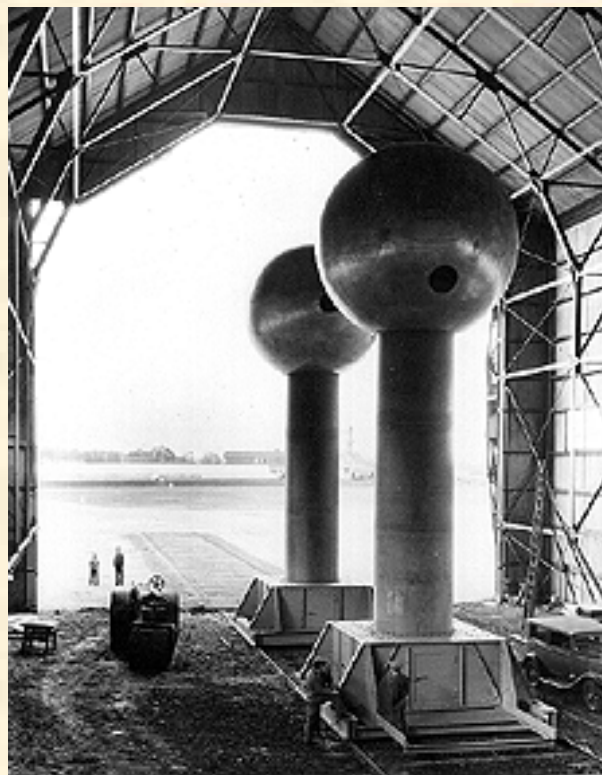
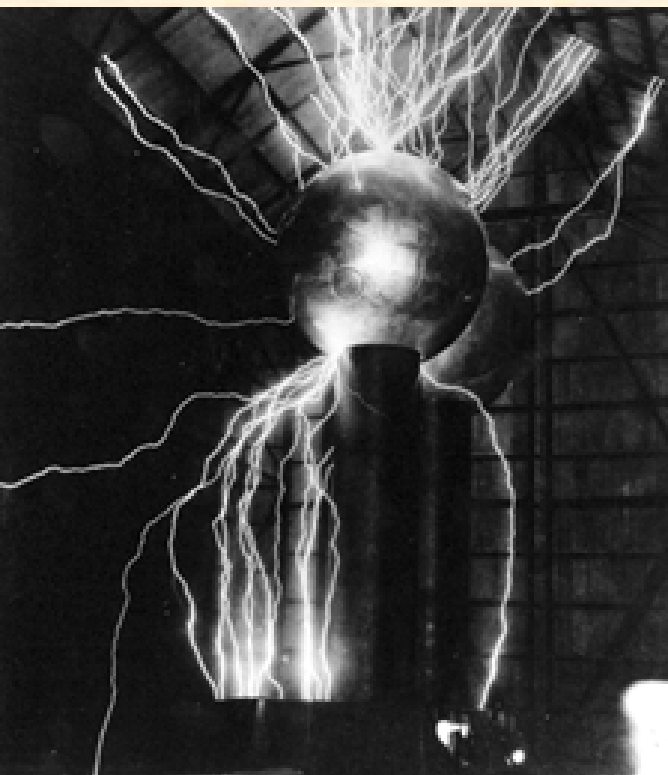
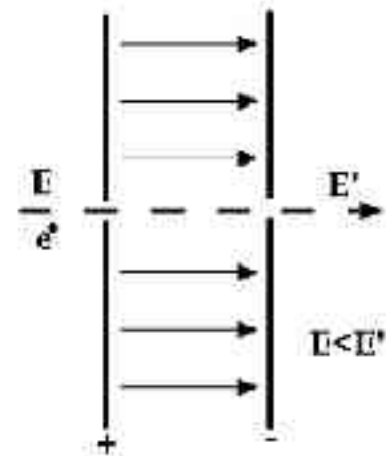
Zderzamy

Z obszaru zderzenia wylatują cząstki elementarne
(wszystko jest zgodne z zasadą zachowania energii
i pędu oraz z równaniem $E=mc^2$)

Ale jak rozpedzić te cząstki?

Najprostszym akceleratorem (przyśpieszaczem) jest zwykły kondensator:

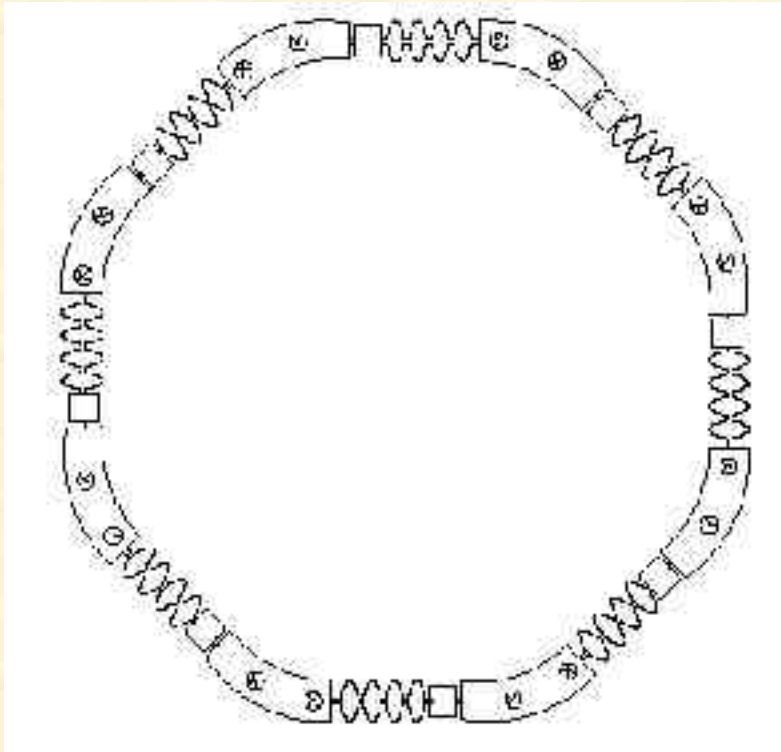
Największe akceleratory tego typu to tzw. Van de Graaffy, znane z filmów o Frankensteinie

Jeszcze szybciej...

Wnęka przyspieszające, magnes zakrzywiający, układ ogniskujący
Zestaw ten powtarza się dziesiątki, **setki** razy i otrzymuje wielokilometrowe akceleratory w kształcie torusa

Wszystkie elementy już mamy oprócz
najważniejszego -

pomysłu

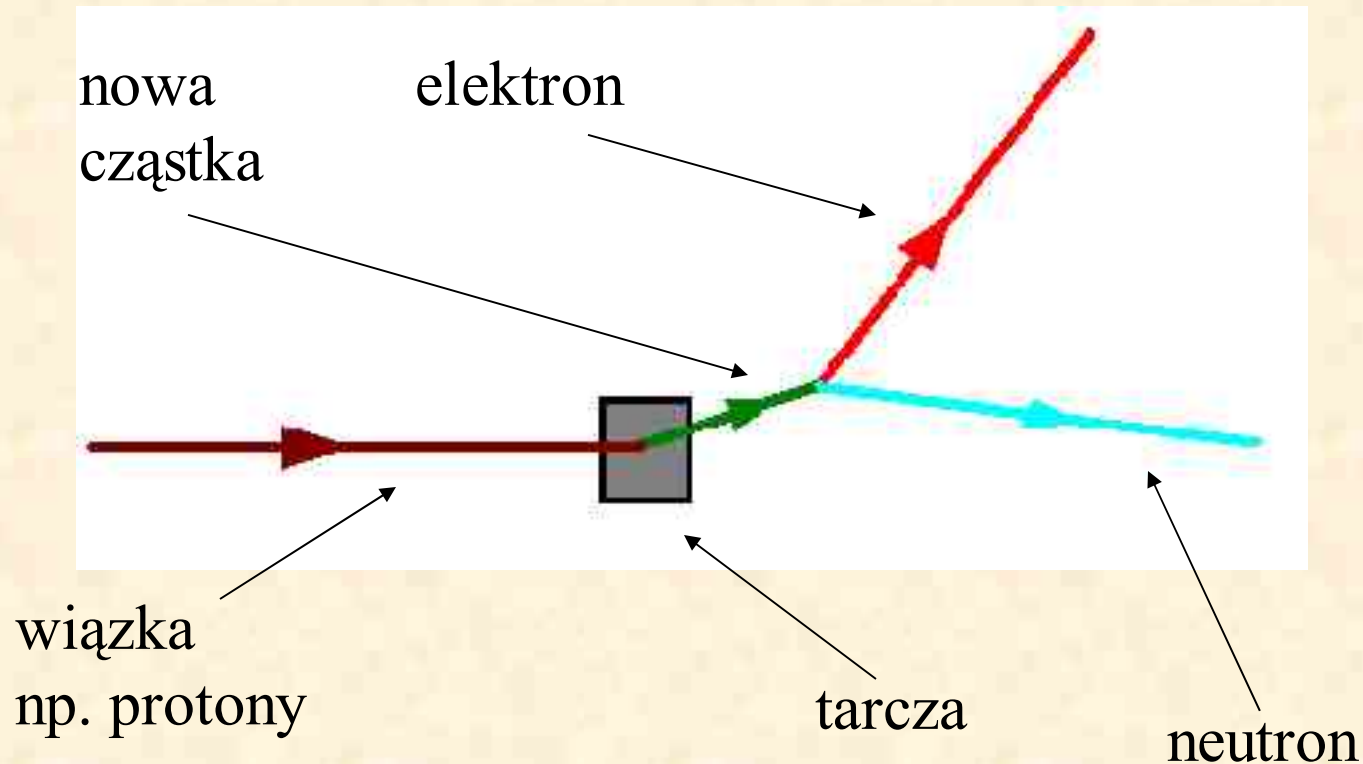
Zbierzmy specjalistów od teorii i zapytajmy ich o radę...

... „jest prawdopodobne, że istnieje cząstka φ o ładunku (+1) i masie M , która bardzo szybko rozpada się na elektron i neutron”

No to przystępujemy do budowy...

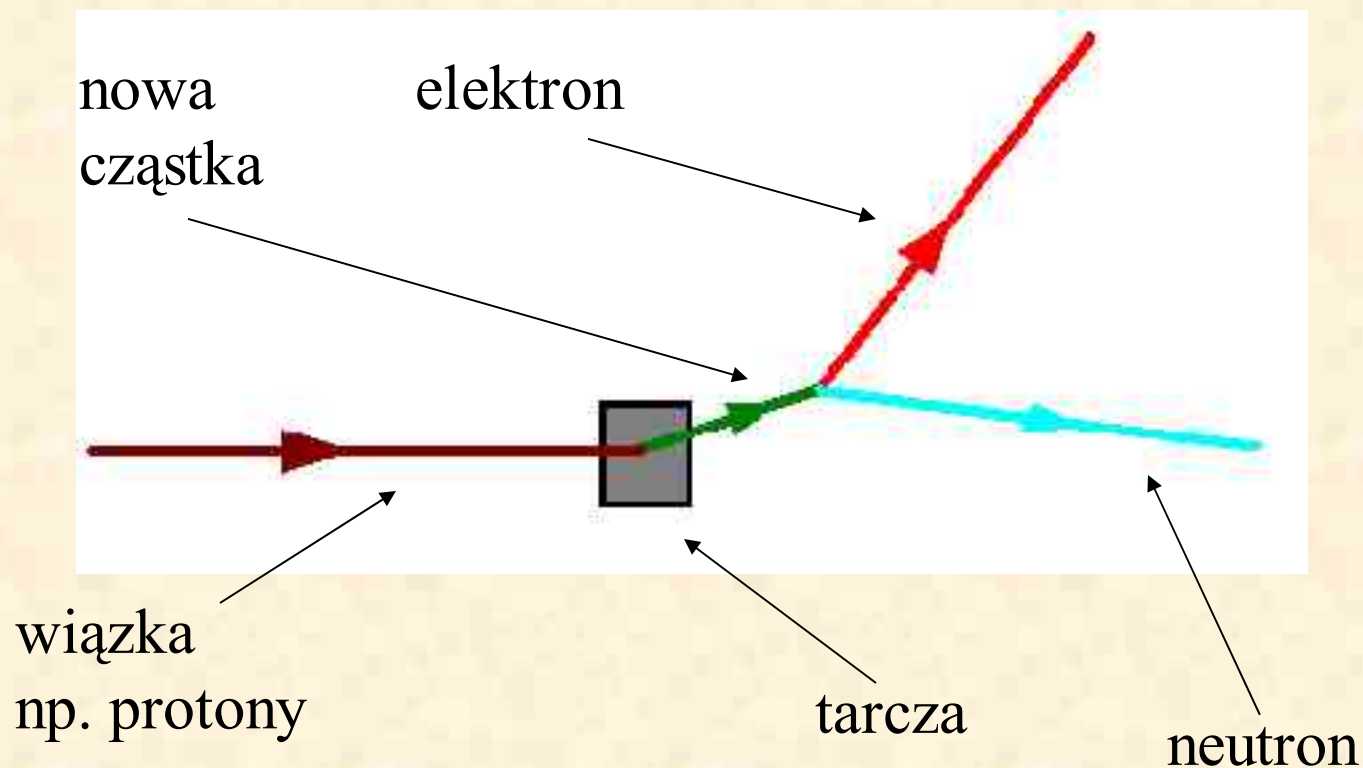
Konstruujemy odpowiedni zderzacz – pójdźmy na łatwiznę i użyjmy jednej wiązki, która zderzać się będzie z tarczą.

Mamy Problem:

nasza nowa cząstka żyje zbyt krótko, aby ją bezpośrednio zmierzyć !!!

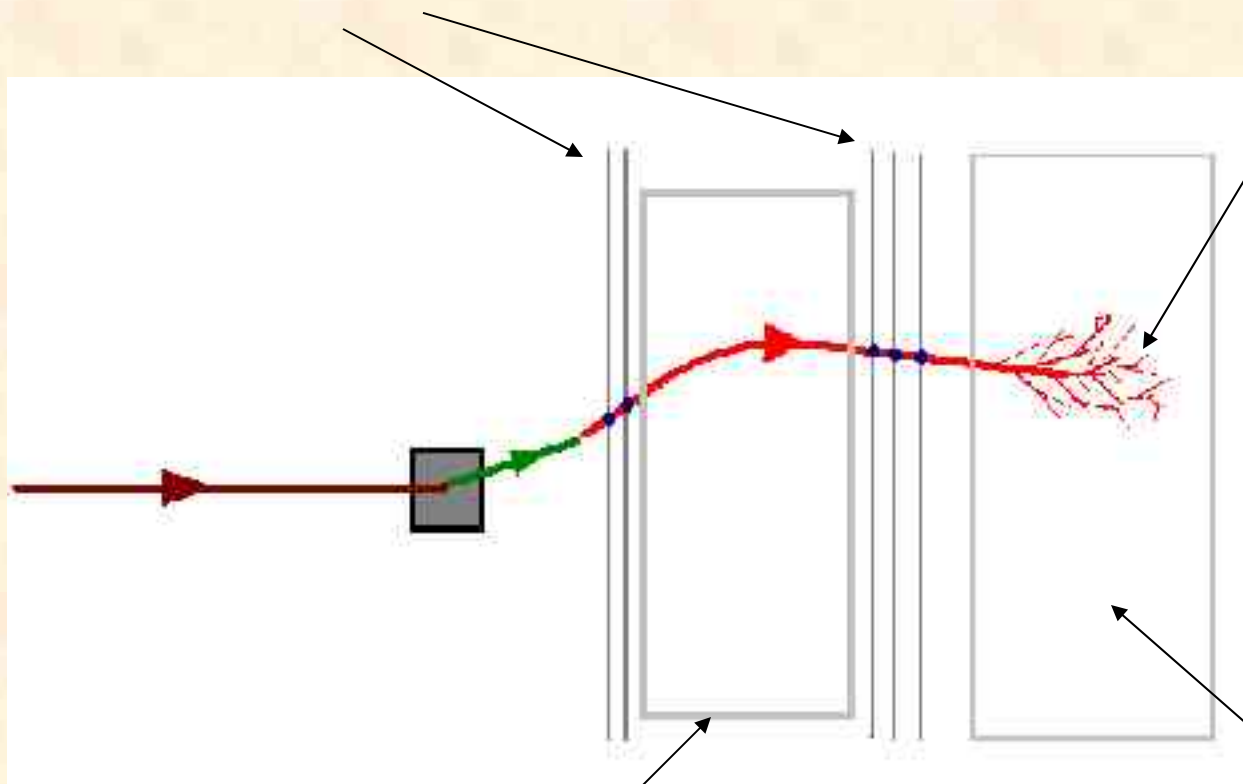
Rozwiązanie: zmierzmy energię i pędy elektronu i neutronu i użyjmy zasad zachowania otrzymując energię i pęd nieznannej cząstki !!!

Zajmijmy się najpierw elektronem

detektory śladowe

kaskada cząstek

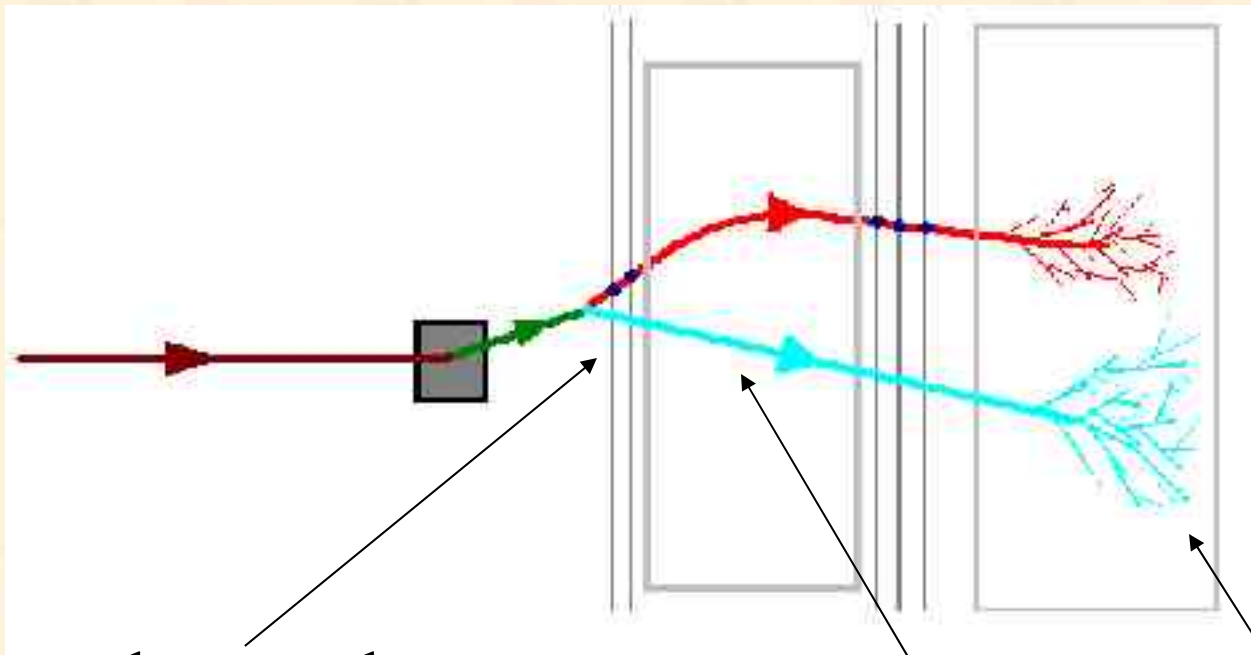

magnes

kalorymetr

W wyniku – pomiar energii, pędu (masy) i ładunku cząstki - elektron

Dodajmy do tego obrazu neutron

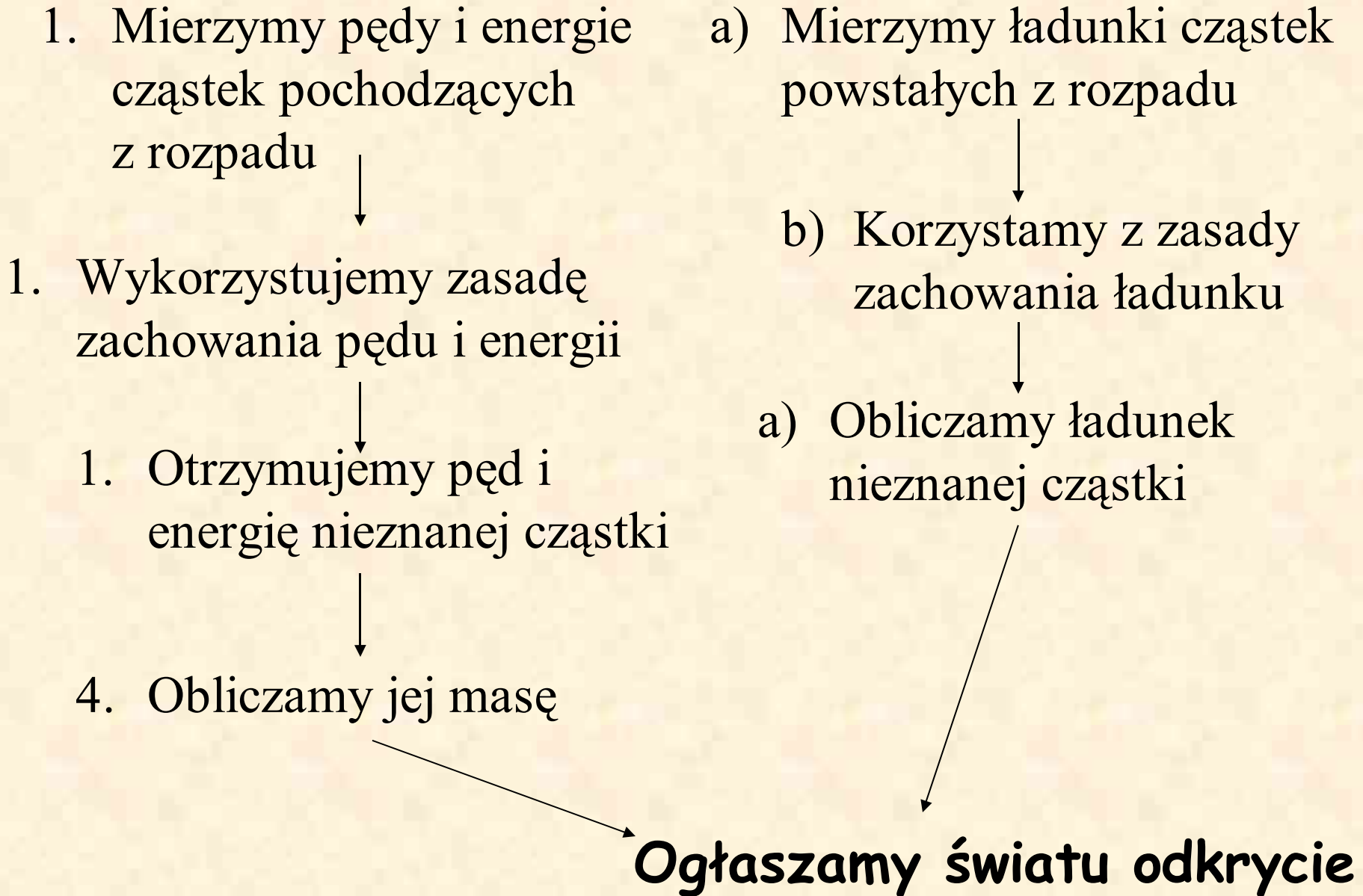
Neutron – cząstka neutralna
brak sygnału w detektorach śladowych

Nie zakrzywia
się w polu

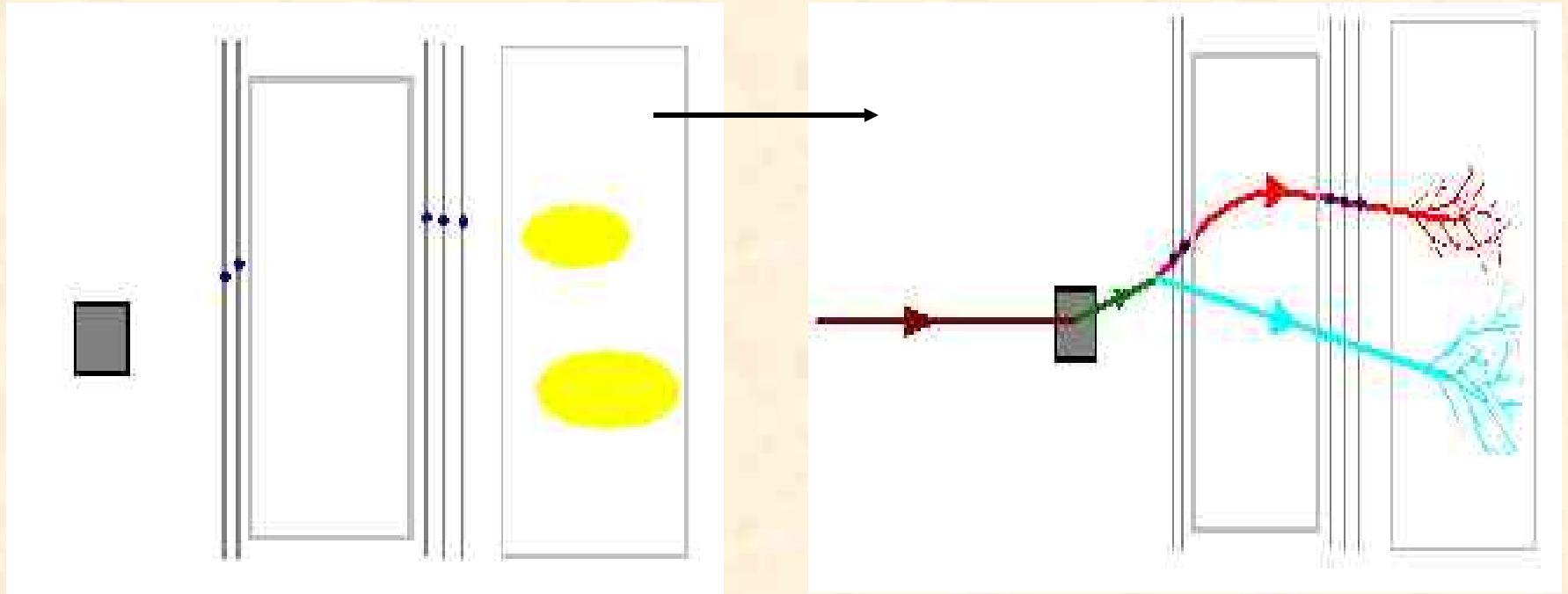
Kaskada
cząstek

Mierzmy energię i identyfikujemy neutron po charakterystyce
sygnału (otrzymujemy masę) → wyliczamy jego pęd.

Podsumowując

Ale uwaga, w między czasie trzeba pokonać wiele trudności

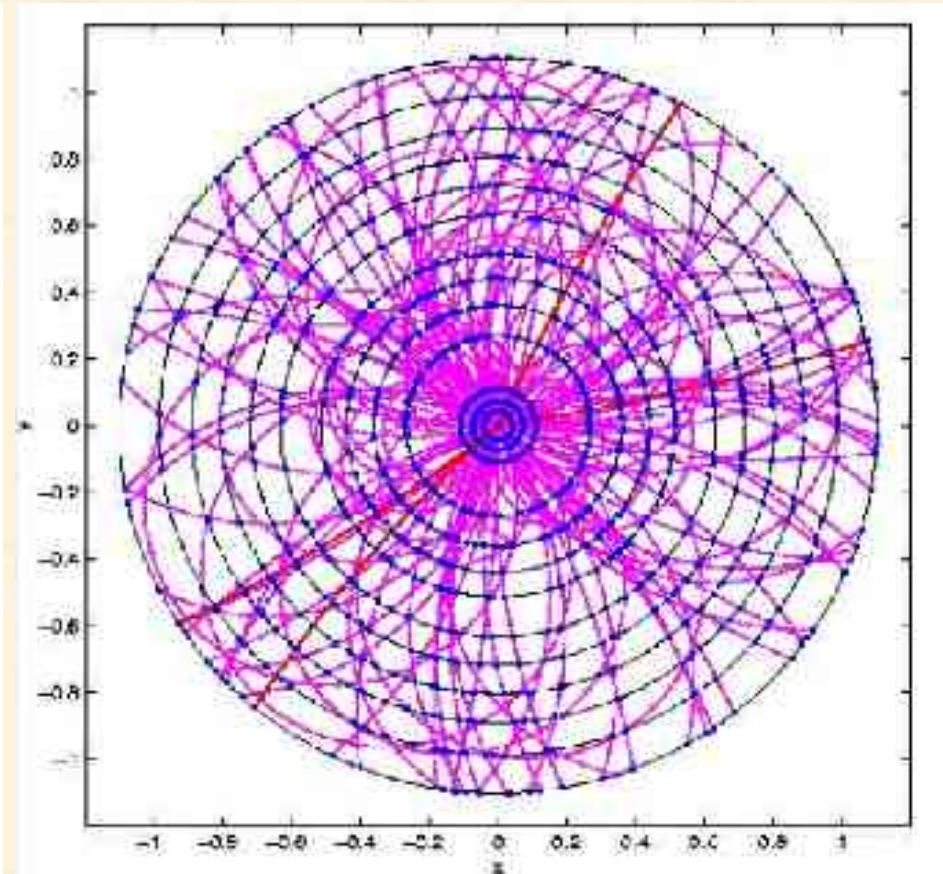
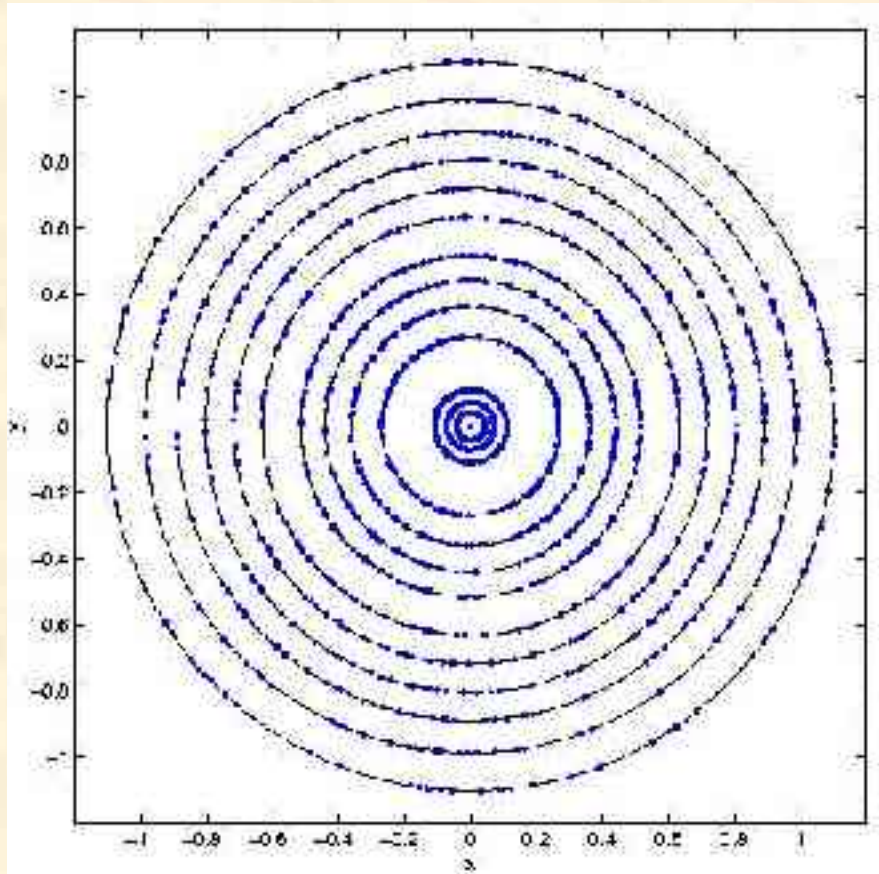

Proces rekonstrukcji zdarzenia:

- zaawansowane metody statystyczne
- sieci neuronowe

Na pierwszy rzut oka proste, ale...

Jak to jest w prawdziwym życiu...

Obserwacja: dużo śladów, możliwość pomyłki - tzw. *tło*

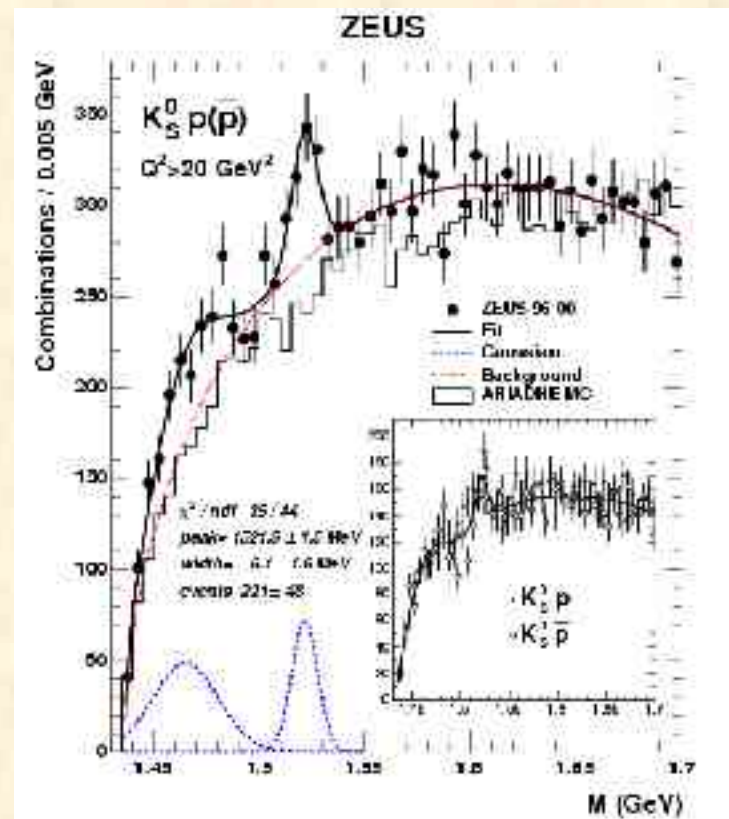
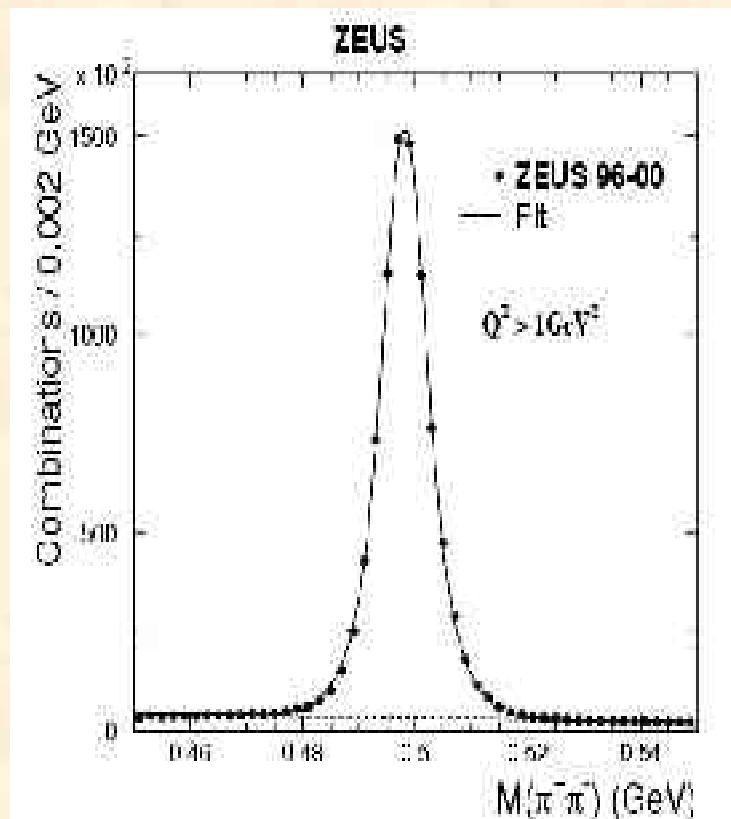
Jak walczymy z tłem?

Z trudem...

...Albo i w ogóle

Ilość tła jesteśmy w stanie z góry przewidzieć.

Wszystko co pojawia się ponad tłem – poszukiwany sygnał.

Tło jeszcze raz...

Zazwyczaj szukamy bardzo rzadkich procesów – występują $1/10000000$ lub rzadziej zderzeń...

Musimy dokonać wielu *milionów* pomiarów, aby odkryć nową cząstkę.

Pomiar wiąże się z zapisaniem ogromnej ilości danych na dyski...

oraz

...Z przetworzeniem ich przy pomocy wielkiej liczby komputerów

Centrum obliczeniowe „Świat”

Wczoraj i dziś fizycy liczyli tutaj:

Jutro i pojutrze będą liczyć tutaj:

Czy to już wszystko?

Znajdujemy dowód na istnienie
nowej cząstki

↓
Sprawdzamy czy nie popełniliśmy błędu

↓
Dajemy naszym współpracownikom sprawdzić
czy nie popełniliśmy błędu

↓
Prosimy inny eksperyment o sprawdzenie
naszych wyników

↓
PUBLIKUJEMY

No i możemy odebrać Nagrodę Nobla...

Pozostaje już tylko wdrożyć odkryte w między czasie technologie:

- nowe komputery
- metody matematyczne
- nowe typy detektorów
- magnesów
- kriostatów
- laserów
- itp. itd.
- i oczywiście nowe prawa fizyki...

Posunęliśmy się o krok dalej w zrozumieniu Wszechświata

